

SERFŐZŐ ZOLTÁN

Az FKGP és az 1945/46-os infláció

Az FKGP 1945–47 közötti történetével foglalkozó szakirodalmat erőteljes politikatörténet-központúság jellemzi. A párt gazdasági kérdésekre vonatkozó nézeteinek tárgyalása meglehetősen marginális helyett kaptak a legfőbb munkákban. Vida István szerint „...A Kisgazdapárt a felszabadulás után a gazdaságpolitikai kérdésekkel alig foglalkozott, szakértői egy-egy gazdasági feladat megoldására kidolgoztak ugyan terveket, de a párt átfogó gazdaságpolitikai koncepcióval nem rendelkezett.”¹ Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások után a parlamenti frakción belül megalakuló úgynevezett közzgazdasági csoport pedig „...sohasem készítette el a párt gazdasági programját.”² Amennyiben gazdaságpolitikai jellegű koncepciók születtek, ezek jórészt a mezőgazdasággal foglalkoztak, mivel „A Kisgazdapárt elsősorban agrárvonalon tevékenykedett, a mezőgazdaság irányításában igyekezett a pozícióit kiépíteni.”³

A fentiekből következően az FKGP viszonyát az inflációhoz, szerepét a gazdasági szanalásban kevésbé tárgyalta történetírásunk. Ennek mindenképpen volt egy objektív oka: az FKGP-n belül 1946 őszéig a gazdasági kérdésekre szakosodott csúcsszintű pártapparátust az úgynevezett közzgazdasági-osztály jelentette amelynek csak néhány vázlatos dokumentuma maradt ránk. Ezek nem rendelkeznek komoly forrásértékkel. Ugyanakkor a fentebb említett szervezet gazdaságpolitikai tevékenységét aligha találta kielégítőnek az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások után a legnagyobb parlamenti frakcióval rendelkező kormánypárt. Ezért került sor az úgynevezett Gazdaságpolitikai Tanács felállítását célzó tervezet megfogalmazására 1946. szeptember 4-én. Eszerint a szeptember 7-én létrehozandó tanács „tagjainak szakértelme és gyakorlati tudása biztosíték a párt vezetőségének arra, hogy gazdaságpolitikai kérdésekben egyes akciók megindításával a kezdeményezést magához ragadja és a gazdasági élet elvesztett pozícióit visszaszerezze.”⁴ A tervezet szerint a tanács 4 bizottságból állna: a pénzügyiből, élén Oltványi Imrével, az MNB nyugalmazott elnökével és Rácz Jenő pénzügyminiszterrel, a földművelésügyiből Báránys Károly közellátási miniszter és Dobi István földművelésügyi miniszter vezetésével, iparügyi bizottságból Mistéth Endre újjáépítési miniszter és Róth Pál ipari minisztériumi ál-

¹ Vida István: A Független Kisgazdapárt politikája 1944-47. Bp. Akadémiai Kiadó 1976. 137.

² uo.

³ uo.

⁴ FKGP Tudománypolitikai Intézet Levéltára 3d/140. öe.

lamtitkár irányításával valamint kereskedelemügyiből amelyet Csejtei Ernő, az MNB elnöke vezetne. Az említett bizottságokra tagolt „Gazdaságpolitikai Tanács szakminisztériumok minisztereit, államtitkárait magába foglalva biztosítani tudja a politikai kérdések mellett gyakorlati tudásuk érvényesítésével a pártvezetőség zökkenőmentes politikai célkitűzéseit.”⁵

Nyilvánvalóan a szanálás illetve a forint bevezetésének politikai körülményei, az MKP állandó kezdeményező szerepe is közrejátszottak a föntebbi lépésben Nagy Ferenc kigazda miniszterelnök emigrációja első éveiben papírra vetett híres visszaemlékezéseiben mintegy másfél oldalt szentelt ennek a kérdéskörnek. Az alapvetően korrekt összegzésben többek között megjegyezte: „Meg kell mondani, hogy a stabilizáció érdekében a legtevékenyebben a kommunista miniszterek és pénzügyi szakemberek dolgoztak.”⁶

A politikai gyakorlat oldaláról nézve Nagy Ferenc aligha emlékezett rosszul. Ugyanakkor az FKGP értelmiségi bázisát, vezető politikusait természetesen nagyon is élénken foglalkoztatta a mindenkori gazdasági helyzet, az egyre látványosabb pénzromlás. A föntebbi állítást alátámasztó dokumentumok közül az egyik legérdekesebb Major Róbertnek, a Kis Újság gazdasági és közigazgatási ügyekkel foglalkozó szakértőjének a Magyar Nemzeti Bank főtisztviselői előtt 1945. augusztus 8-án megtartott előadás szövege, amelyet már másnap elküldött Tildy Zoltánnak, az FKGP elnökének. A pénzérték állandósításának előfeltételei című 16 oldalas előadást Major az elkerülhetetlen inflációs folyamat történeti-gazdasági elemzésével kezdte. Miként szinte valamennyi kortársa, ő is az első világháborút követő magyarországi valamint kisebb részben az akkori német inflációhoz igyekezett viszonyítani. A hangsúlyt azonban az alapvető különbségekre fektette mondván, hogy „Az infláció, amelynek tanúi vagyunk, méreteiben és arányaiban sok szempontból különbözik az elmúlt világháborút követő inflációs évektől.”⁷ Major jól ragadta meg a leglényegesebb differenciát, amikor többek között kiemelt, hogy „...Még nagyobb a jelentősége itt annak a különbségnek amely az államháztartás /aláhúzás az eredeti szövegben !/ helyzetében fennáll a két világháború után. A bevételek és kiadások közti aránytalanság ma sokkal nagyobb mint egy negyed- századdal ezelőtt. Az állami igazgatás és adóapparátus sokkal inkább leromlott... és általában a bevételi lehetőségek a lehető legkedvezőtlenebbek. Ezzel szemben ma sok az olyan kiadási tétel, amely annak idején sokkal kevésbé jött számításba. A románok által akkor elvitt javak értéke meg sem közelíti a veszteséget, amelyet a mostani háború folytán szenvedtünk. A pótlás és újjáépítés

⁵ uo.

⁶ Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött Bp. Európa-História 1990 336.

⁷ FKGP TI LT 15d/134. öe. Major Róbert: A pénzérték állandósításának előfeltételei /kézirat/ 1.

költségei ma relatíve és absolute sokkal nagyobbak és így a közháztartás egyensúlyát a bevételek és a kiadások oldaláról egyaránt sokkal nagyobb veszélyek fenyegetik illetve döntötték már meg.”⁸ Az adott helyzetben Major megkísérelte megbecsülni a forgalomban lévő bankjegyek mennyiségi növekedésének ütemét: „Tudomásunk szerint a minisztériumok az év végéig több mint 50 milliárd pengőt igényelnek, amely összegnek a már befolyt bevételek csak néhány százalékát, s a még remélhető bevételek is csak egy töredékét teszik ki. A különbözetet csak bankjegykibocsátással lehet fedezni, úgyhogy már meg gondolás alapján is a bankjegyforgalomnak év végéig legalább 60 milliárdra kellene nőnie...” Ehhez jön azonban az a tény, hogy a „...tárcák előirányzatai a mai, sőt a tegnapi árak és bérek figyelembevételével történtek, holott azokat, ha a dolgok így folynak tovább, meg kell többszörözni- ez pedig újévig legalább százmilliárdos jegyforgalmat jelentene.”⁹ Major ezenkívül az árszínvonal körülbelül 200-szoros emelkedését várva egyértelműen hiperinfláció bekövetkezését prognosztizálta 1945 augusztusának első hetében. Ismeretes, hogy az augusztus végi árindexhez viszonyított 200-szoros növekedés november végére, a 100 milliárdos bankjegyforgalom pedig már ugyanezen hónap elejére bekövetkezett.¹⁰ Aligha lenne indokolt Major Róberten számon kérni az egy- másfél hónapos tévedést, sokkal inkább említésre méltó az, hogy a pénzügyi folyamatok fő aspektusainak alakulásáról a lényegét illetően teljesen pontos előrejelzést fogalmazott meg. Major tisztában volt azzal, hogy „... bármely keserves folyamat az infláció, bármennyire aránytalanul sújtja a lakosság különböző rétegeit, akármilyen káros gazdasági kihatásokkal és politikai nyugtalansággal jár... A mai gazdasági helyzetben más hitel hiányában az egyedüli hitelforrás volt és jóformán ma is az. Jobb eszköz híján fedezi a közháztartás hiányát, míg a termelés és a fogyasztás egyensúlya helyre nem áll. Ha az egyensúly helyre áll, meg lehet teremteni az államháztartás egyensúlyát, vagyis végre lehet hajtani a szanalást, ami viszont előfeltétele a valuta stabilizálásának...”¹¹ A termelőapparátus helyreállításához viszont kell néhány év, ráadásul elengedhetetlenül fontos a nemzetközi gazdasági és pénzügyi viszonyok normalizálódása: „A termelőképeség eléri a régi színvonalat, a külföldi gazdasági kapcsolatok újra kiépülnek, külföldi kölcsön szerzhető, az állampénztár megszabadul a legsúlyosabb átmeneti kiadásoktól, kiépül a valutastabilizálás terve.”¹²

Major szerint jelenleg a pénzromlás elkerülhetetlen, az egyetlen feladat annak lassítása lehet, hogy az ország elkerülje az inflációs folyamat végső stádiumát, a

⁸ Major: i.m. 2.

⁹ uo.

¹⁰ Varga István: A magyar valutacsoda. Magyar Gazdaságkutató Intézet 1946. október 10.

¹¹ Major: i.m. 4.

¹² uo.

gazdasági ellehetetlenülést, a cserekereskedelem általánossá válását, az államapparátus és az államháztartás összeomlását. 1945 augusztusának első hetében ez elkerülhetőnek látszik számára megfelelő központi intézkedésekkel: „...Ha az inflációt lassítani akarjuk, sokkal fontosabb még a közháztartás, főképp az állami háztartás ügyvitelében a mainál sokkal nagyobb méretű maximális takarékoság.”¹³ Érdekes, hogy Major tulajdonképpen a majdani B-listázásoknak is fogalmazott meg gazdasági érveket: „Néhol már tisztviselő infláció nyomait látjuk, ami visszahat a bankjegy inflációra.” Ennek nyilvánvalóan történeti- politikai okai vannak, mivel „...az új rendszernek bizalmi embereket kell felelős pozíciókba helyezni, de ez nem járhat fiatal és tapasztalatlan tisztviselők magas rangjával és a közkiadások fokozásával...”¹⁴ Ugyanakkor Major is elismerte, hogy a dologi kiadások növekedésének üteme mintegy tízszerese a személyieknek. Többek között ezért is elengedhetetlennek tartotta, hogy „a pénzügyminiszter rendkívüli felhatalmazást kapjon minden tárca kiadási tételeinek részletes felülvizsgálatára. Az eddigi vétójognál hatékonyabban kell a pénzügyminisztériumot felruházni és általában megadni számára takarékosági program gyors lebonyolításához szükséges felhatalmazást.”¹⁵ A megfelelő hatalom birtokában azután népszerűtlen intézkedések sorozatát kell végrehajtani, például bevezetni a kötött, központilag irányított munkaerő-gazdálkodást amelynek alapeleme „az adminisztráció lehető csökkentése és a fizikai munkaerők számának lehető növelése.” Major szerint újra szükségessé vált az általa „adagolási” rendszernek nevezett jegyrendszer bevezetése. Ezzel szemben a bérendexálást elvetette leszögezve: „Az indexbérek úgy meggyorsítanak az inflációt, hogy hónapokon belül a semmivel állanak szemben.”¹⁶ Mindez természetesen fokozott árellenőrzésekkel, kell, hogy párosuljon. Új adórendszer kidolgozására is szükség van mivel „kétségtelen, hogy csak az adócsavar megszorítása szállítja le a polgári fogyasztást a fedezett arányos mértékre...” Ugyanakkor a „konjunkturális jövedelmeket ma el kell adóztatni, de az aranypengő hazugsága alapján nem indíthatunk új üldözési hullámot a kereskedők ellen.”¹⁷ Major az általa „kegyetlenek” de „szükségeseeknek” nevezett rendszabályok bevezetését csak megfelelő politikai-lélektani előkészítés után tartotta lehetségesnek. Ezeket 8 pontban összegezte előadásának utolsó részében. Hangsúlyozta többek között a megfelelő közgazdasági ismeretek propagandisztikus terjesztését, ráadásul úgy, hogy „a pártok e kérdéseket nem tekintik politikai kérdéseknek, hanem szakkérdéseknek.” Ehhez képest a 7. pontban maga is kőkemény politikai háttérrel adott szakmai követ-

¹³ Major: i. m. 10.

¹⁴ uo.

¹⁵ Major: i.m. 11.

¹⁶ Major. i.m. 14.

¹⁷ Major. i.m. 15.

lései egyikének mondván, hogy „a gazdasági minisztériumok pénzügyeit a pénzügyminiszter mint csúcsminiszter koordinálja”, azaz a gazdasági irányítás csúcán egy FKGP-tárca helyezkedjen el. Zárszóként Major leszögezte, hogy a sürgető idő miatt csak katasztrófa-elhárításról lehet szó, ha ez sikerül, akkor „...kerülhet sor az új adórendszer végleges megfogalmazására és pénzrendszerünk megalkotására.”¹⁸

Tildy Zoltán Majornak küldött augusztus 15-i rövid válaszlevelében nyugtázta, hogy „...előadásod gondolatmenetét köszönettel megkaptam és érdeklődéssel olvastam azt.”¹⁹ Az FKGP akkori ügyvezető elnökét, akit a párt augusztus 20-i nagyválasztmányi ülésén pártvezérnek választottak, tehát nem érhatték váratlanul az év hátralévő részében bekövetkezett pénzügyi folyamatok. Tekintve, hogy a tárgyalt időszakban a pénzügyminisztert végig az FKGP adta, a kisgazda pártelit amúgy is első kézből kaphatta ezekről a szükséges információkat. Egyébként nemcsak Major Róbert szerette volna az adott tárca gazdaságpolitikai súlyát növelni, erre magában a pénzügyminisztériumban is megvolt az igény. Jól bizonyítja ezt a Major-dokumentum születése után egy hónappal Oltványi Imre pénzügyminiszter által szeptember 15-i dátummal aláírt programtervezet, amely a még augusztusban létrehozott, szeptembertől a miniszterelnök által vezetett Gazdasági Miniszteri Értekezlet számára készült. Ebben az elaborátumban is a katasztrófálisan felborult államháztartási egyensúly, az egyre növekvő költségvetési hiány jelentette a kiindulópontot. Ennek megfelelően a pénzügyminisztériumi programjavaslat klasszikus takarékosági intézkedések konzekvens együttesét tartalmazta. Érdekes módon elsőként az alkalmazotti létszámcsökkentést emelte ki a tervezet mivel „A már befutott jelentésekből... megállapítható, hogy... a közigazgatási ágazatokban jelenleg 175 593 alkalmazott működik az 1938/39. évi 116 634-es létszámmal szemben. / aláhúzás az eredeti szövegben/. Ez a 50,6 %-os szaporulat súlyosan terheli az államháztartást.”²⁰ Tekintve, hogy „a köztisztviselői kar demokratikus átállításának nyilvánvalóan meg kell történnie”, ennek mindenképpen „az államháztartás egyensúlyának biztosítását szem előtt tartva” kellene lezajlania. Az Oltványi-tervezet az utolsó békeév létszámának 90 %-ában maximalta volna a köztisztviselők összlétszámát, azaz körülbelül 70-75 ezer alkalmazott elbocsátását tartotta kívánatosnak. A további költségcsökkentés érdekében „a legszigorúbb takarékosagra van szükség az állami dologi kiadások és beruházások tekintetében is.” Az újjáépítési kiadásokat ésszerű fontossági sorrendben kellene teljesíteni, a kevésbé sürgetőeket el kellene halasztani. A programjavaslat szerint a központi hatalomnak erőteljesebben be kellene avatkoznia az önkormányzatok gazdálkodásá-

¹⁸ uo.

¹⁹ FKGP IT LT 15d/134 öe

²⁰ FKGP TI LT 15d/133 öe

ba is, hiszen „Ma az a helyzet, hogy az önkormányzatok feletti állami pénzügyi ellenőrzés igen laza /aláhúzás az eredeti szövegben/. Az önkormányzatok az állami adóbevételeket visszatartják az állami tisztviselők és nyugdíjasok illetményére, saját célra és a helyi szovjetorosz parancsnokságok által elrendelt különböző munkák költségeinek fedezésére. Az államkincstár még segélyekkel és kölcsönökkel is kénytelen a közületeket támogatni... Különösen Budapest támogatása jelent súlyos terhet.”²¹ Ebből adódóan a hatalmi centralizáció eszköze gazdasági okok miatt kívánatos lenne:” Az államhatalomnak ismét döntő módon bele kell szólnia az önkormányzatok pénzgazdálkodásába és véget kell vetnie az adóvisszatartásnak.” Ezzel párhuzamosan el kellene érni, hogy „a vidéki szovjet-orosz parancsnokságok csupán a SZEB-en keresztül támasszanak igényeket.”²² Folyamatos pluszkiadásokat jelentenek a központi ár- és bérkompenzációk / energiaszektor, gabonafelvásárlás stb./ amelyeknek a tervezet szerint nincs sok értelmük, csak megterhelik a büdzsét anélkül, hogy pozitív hatást fejtenének ki. Ugyanakkor viszont közvetve hozzájárulnak az inflációs folyamatok kibontakozásához. Oltványi 4 oldalban foglalta össze az adópolitika lehetséges módosításait, amelyekkel növelni lehetne az államháztartás bevételeit a szerinte szükséges átfogó adóreform kidolgozásáig. Ezek részletezésétől eltekinthetünk, mivel a gondolatmenet végén egyértelműen megfogalmazásra került, hogy” ...Vég-eredményben tisztán financiai intézkedések, különösen Magyarország mai helyzetében nem elegendők az infláció elleni küzdelemben.”²³ A megoldás egyik legfontosabb gazdaságpolitikai eleme a részben amúgy is meglévő kötött gazdálkodás minél teljesebb körűvé tétele lenne: „A kötött gazdálkodás körébe kell vonni minden, a mai fogalmak szerint a létfenntartáshoz nélkülözhetetlen árut és szolgáltatást és a kötöttségnek ki kell terjednie a termelésre éppúgy, mint az értékesítésre és fogyasztásra. Együtt kell járnia a szóban forgó javakra vonatkozó beszolgáltatási kényszerrel és azok árának hatósági szabályozásával”²⁴ A tervezet szerint miközben a kötött gazdálkodás nélkül nem lehetséges eredményes pénzügypolitika, ugyanakkor az előbbi erősíteni kellene megfelelő valorizációs programmal, valuta- és devizagazdálkodással. A pénzügyminisztériumban azonban 1945 szeptemberében arról is meg voltak győződve, hogy a problémák „...ezzel még mindig nem oldódnak meg. Tisztában kell lennünk azzal, hogy jelenleg a belföldi tőkeképződés az aktuális feladatoknak csak egy töredékét képes finanszírozni. Az újjáépítés szükségletei, az elkerülhetetlen államháztartási beruházások és a jövótételi kötelezettségek még hosszú időn át kény-

²¹ uo.

²² uo.

²³ uo.

²⁴ uo.

szeríteni fognak bennünket a jegybankhitel nagymérvű további igénybevételére.”²⁵ Az Oltványi-féle programjavaslat aligha véletlenül fejeződött be ennek a kérdésnek a taglalásával. A kiskgazda pénzügyminiszter egy- makrogazdasági szempontból elméletileg teljesen adekvát- követelményt fogalmazott meg mondván, hogy „Meg kell fékezni a könnyelmű hiteligenybevételt és a hitelek folyósításában érvényre kell juttatni azt a szelekciós elgondolást, amely tőkét kizárólag csak közgazdasági megfontolások alapján bocsát a pénzforgalom csatornahálózatán keresztül a gazdasági életbe...Ha pedig valorizált hiteleket is elsősorban termelési célokra mindenkor csupán a rendelkezésre álló munkaerő, nyersanyagok és termelőapparátus keretében és csak elkerülhetetlen közszükségletek céljaira adunk /ezek közé véve a jóvátételi rendelkezéseket is/... a pénzforgalom folyamának gyors hömpölygését megfékezzük, mérsékeljük, és ezáltal kiküszöböljük az infláció legvisszásabb jelenségeit.”²⁶ Oltványi tehát Majorhoz hasonlóan az infláció felgyorsulásának megakadályozását és negatív hatásainak mérséklését tartotta a maximális célnak, a jelenség elkerülhetetlenségével az adott történelmi helyzetben teljesen tisztában volt A főttebbi célokat azonban még szeptemberben elérhetőnek gondolta. Szembe ötlő viszont, hogy a dokumentum záró-, összefoglaló részében a kiskgazda pénzügyminiszter újfent hitet tett a kötött gazdálkodás, a közvetlen pénzforgalom alól kivont stabil ár- és bérszint kialakítása mellett. Ezek mellett a piacgazdaság csak korlátozottan lehet jelen.” A szabad verseny játékanak átengedett és a lehetőséghez képest szűkreszabott területen felgyülemelő fölös vásárlóerőt pedig a pénzügyi politika rendszabályainak egységes és átfogó korlátai közé kell szorítani.”²⁷

Ismeretes, hogy szeptember közepétől mintegy másfél hónapig a választási propaganda jegyében zajlott a magyarországi belpolitikai élet. Az október 7-i budapesti helyhatósági illetve a november 4-i nemzetgyűlési választások történelmi háttérét meglehetősen alaposan körbejárta történetírásunk. Témánk szempontjából két összegző megjegyzést tartunk fontosnak. Az egyik, hogy a választások hangulata, az agitációs tevékenység nyilvánvalóan nem kedvezett az átgondolt, mélyebb közgazdasági elemző tevékenységnek a párton belül. A másik, hogy ennek megfelelően az FKGP-nek a választókért folytatott, s mint ismeretes, sikeresnek bizonyuló politikai propagandájában és háttérpolitizálásában az infláció kérdésköre csak érintőlegesen, az általánosságok szintjén volt jelen. Nagy Ferenc a párt 1945. szeptember 2-i nagygyűlésén például többek között megemlítette, hogy „... pénzügyi helyzetünk elégte-

²⁵ uo.

²⁶ uo.

²⁷ uo.

len Az árak és bérek folyton emelkednek, ez a helyzet állandó bizonytalanságot jelent a kötött jövedelmű embereknek és tág teret nyújt a reakciós céloknak...²⁸ Tekintve, hogy az államháztartás egyetlen alapja a pénznyomda, „csak annyi pénzt szabad nyomni, amennyire alapvetően szükség van. Az államnak, a közületeknek és a magánosoknak egyaránt a legszigorúbb takarékosagra lesz szükségük, hogy ezt a problémát megoldhassuk...²⁹ Ugyanezen hónap 28-án a műegyetemen tartott többpárti előadásán a „pénzügyi helyzetről szólva bebizonyította, hogy az áruhiány, a termelés csökkenése természetesen vonja maga után az inflációs tüneteket és egyelőre megnyugtató rendezés még nem mutatkozik...³⁰

Sokatmondó, hogy az új - immár mindenféle külső és belső kritérium szerint legitim-kormány felállításánál az FKGP eredetileg nem szándékozott megtartani a pénzügyi tárcát, mivel sokkal fontosabbnak tartotta volna a belügyminisztérium s az alá tartozó rendőrség irányításának megszerzését. Az 1945. november 8-i pártközi értekezleten elfogadott négypárti javaslat szerint a pénzügyminisztert az MKP-nak, a belügyminisztert az FKGP-nek kellene delegálnia. Az MKP ezt nem fogadta el többek közt vitatva „a pénzügyminiszteri tárca elfogadásának célszerűségét a párt szempontjából.”³¹ Az adott kül- és belpolitikai erőviszonyoknak megfelelően az új kormány pénzügyminiszterét végül az FKGP adta lemondani kényszerülve ugyanakkor a belügyminiszter kijelölésének lehetőségéről. Az új pénzügyminiszter Gordon Ferenc lett aki az elszabaduló infláció, a szanálás és pénzügyi stabilizáció időszakában 1946 augusztus 16-ig töltötte be ezt a posztot. Sajnálatos módon a nevével jegyzett, a pénzügyi folyamatokkal érdemi módon foglalkozó színvonalas a szakmai dokumentum, amint azt láthattuk elődje, Oltványi Imre esetében, ezidáig nem került elő. Csak feltételezhetjük, hogy alapvetően ő sem látta másként a gazdasági folyamatokat. Ugyanakkor több érdekes forrás árnyalja a politikus Gordon Ferenc portréját. Ezek ugyan csak közvetve kapcsolódnak a tanulmány fő témájához, viszont még nem publikálták őket, jóllehet jellemző adalékul szolgálnak a korszak történetéhez. Kiemelkedő fontosságú közülük a Gazdasági Főtanács 1946. február 14-i és február 18-i ülésén készült két jegyzőkönyv. Ezek valódi jegyzőkönyvek, tehát név szerint tartalmazzák az egyes felszólalásokat is. A GF többi úgynevezett jegyzőkönyve csak a jelenlévők felsorolására és az elfogadott határozatok pontokba szedett összefoglalá-

²⁸ Kis Újság 1945. szeptember 4. Az FKGP szeptember 2-i választási nagygyűléséről

²⁹ uo.

³⁰ Kis Újság 1945. szeptember 30. Szeptember 28-i előadás a műegyetemen

³¹ Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-47 Bp. Kossuth 1975 108. Emögött a szovjet külpolitika állt lásd Molotov Vorosilovnak küldött táviratát In: Pártközi értekezletek politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944-48 Bp. Napvilág 2003 158-59.

sára korlátozódik Megemlítendő, hogy ez a két tényleges jegyzőkönyv éppen akkor készült, amikor sor került a GF kibővítésére két kiscgazda miniszter, Gordon Ferenc és a közellátásügyi minisztérium élén álló Bárányos Károly bevonásával. Gordon rögtön első GF ülésén igen markáns politikai nézeteket valló, határozott hangnemet ütött meg előterjesztésében. Ez az éppen zajló szovjet-magyar tárgyalásokkal foglalkozott, közelebbről a dunai hajózás, a repülés, az olaj- és a bauxit-kitermelés kérdéskörét tárgyaló albizottságok munkájával. Gordon számára a hajózási egyezmény orosz tervezetének frissen kézhez kapott változata adott okot szélesebb háttérösszefüggések kifejtésére. Véleménye szerint: „Adva van immár tőszomszédásunkban a világ egyik leghatalmasabb állama, amely- akármilyen értelmezésben véve- az imperialista terjeszkedés teljében van. Erre minden előfeltétele és minden ereje adva van. Sajnos, ennek az imperialista terjeszkedésnek a közvetlen vonala visz át rajtunk.”³² Ebből következően a szovjet tervezet „lényege az, ... hogy a Szovjetunió a Duna vonalát, mint hajózási útvonalat a maga részére biztosítani kívánja. Ezen csodálkozni igazán nem lehet, ez a leg magától értetődőbb törekvése sokkal kisebb államoknak is.”³³ Emiatt a vegyes gazdasági társaságok 50-50 %-os megoszlású vezetése valójában szovjet kézben lenne. Igaz nem formailag mivel a két fél által 3-3 főt delegáló 6 tagú igazgatóság elnöke magyar volna. Ugyanakkor ez „...semmit sem változtat azon a tényen, hogy a vezetés a magyar jogszabályok és jogszokások szerint ismeretlen mértékben az ügyvezető-igazgató kezébe van letéve. Ezt a funkciót mindig a szovjet delegált töltené be”, ráadásul „az egyik passzus az igazgatóság jogkörét mindenben ami érdemleges, beleértve ingatlanok eladását, vételét, kölcsönök felvételét stb. az ügyvezető-igazgatóra ruhazza át, annak szinguláris cégjegyzési jogot ad, ami a magyar részvénytársaságoknál ugyancsak tökéletesen ismeretlen mert nálunk egy ember soha nem jegyez részvénytársaságot... Az bizonyos, hogy ilyen formában nálunk nem létezik vállalatvezetés, majdnem korlátlan jogkörrel egy ember részére.”³⁴ Gordon az ország gazdasági fejlődése, lehetőségei kapcsán kijelentette: „...arra a meggyőződésre jutottam, hogy egy olyan kis országnak a jövő gazdasági berendezkedése, amilyen Magyarország, a lezajlott történelmi események után... automatikusan kell, hogy a közvetlen szomszédásunkba került Szovjetunió vonzáskörébe essék és akár van erre nemzetközi egyezmény, akár nincs, automatikusan a Szovjetunió gazdasági- és politikai érdekszférájába kerülünk.”³⁵ A jegyzőkönyv szerint kissé körül-

³² Magyar Országos Levéltár XIX-A-10 A GF február 14-i jegyzőkönyve

³³ uo.

³⁴ uo.

³⁵ uo.

ményesen fogalmazó pénzügyminiszter ezt elkerülhetetlen tényként fogta fel, amelyet egyelőre nem szándékozott minősíteni ugyanis „minden azon múlik, hogy mind ez milyen formák között, milyen mértékben történik és úgy történik-e, hogy egyben az országnak nyugatra való lezárását is jelenti, vagy pedig úgy történik, hogy geopolitikai adottságok következtében tekintélyes mértékben a Szovjetunió gazdasági életével kerül az ország összekötésbe, kapcsolatba, az ezáltal adott szükségleteknek megfelelően indul el a fejlődése, de amellet megmarad egy szektor, amelynek ugyancsak természetesen, nyugat felé kell orientálnia, kivéve, ha a nyugat felé való orientálódásban...erőhatalmi tényezők megakadályozzák.”³⁶ Gordon nem titkolta, hogy az utóbbi lehetőséget az ország jövője szempontjából nem tartja túl biztatónak, mivel a nemzetgazdaság talpra állításához a tőkeszegény Szovjetunió nem tud hozzájárulni, ugyanakkor pedig az egyezménytervezetek arról győzték meg őt, hogy „...ők azok, akik végeredményben korlátlanul diktálni tudnak...és akár kapitalista egy állam, akár úgynevezett szovjet-rendszerű, az imperializmus imperializmus marad, akár ilyen színű, akár amolyan színű...”³⁷ A Gazdasági Főtanács ülésén azonban Gordon egyedül maradt sarkos és határozott megfogalmazásaival. Bár az MKP jelenlévő politikusai közül Gerő Ernő és Rákosi Mátyás is reagált a főtebb mondottakra – Gerő a hajózási tervezet pozitívumait illetve a vegyes részvénytársaságok szabályzatában az ügyvezető igazgató jogkörének esetleges szűkítését kiemelve, Rákosi pedig az imperializmus fogalom szerinte elfogadhatatlan használatára utalva – igazából Nagy Ferenc miniszterelnök tette ad acta miniszterének felvetéseit, mondván, hogy ha „...imperialista törekvések és szándékok látszanak, azt ne mi állapítsuk meg... nekünk két dologra kell vigyáznunk: amellet, hogy mindenképpen kötelességünk az ország gazdasági és politikai jövője számára a lehető legjobb megegyezéseket kötni, feltétlenül törekedni kell arra is, hogy jóhiszeműségünk kidomborodjék a tárgyalások során.”³⁸ Nagy Ferenc ezért többek között reményét fejezte ki, „hogy amit a pénzügyminiszter úr mondott, azt csak itt mondta közöttünk.”

Gordon alapvető nemzetközi összefüggéseket és benne Magyarország adott és lehetséges mozgásterét feszegető kérdéseiről tehát nem nyitott vitát a Gazdasági Főtanács. A következő, február 18-i ülésén már kizárólag finánciális problémákkal-közalkalmazottak illetékrendezése, kalóriapótlékok kérésköre, árindex stb.- foglalkozott a pénzügyminiszter. A szanálási és pénzügyi stabilizációs program kapcsán nem maradt tőle írott dokumentum. A gyakorlati végrehajtásban funkciójának meg-

³⁶ uo.

³⁷ uo.

³⁸ uo.

felelően vett részt, a GF ülésekről ritkán hiányzott, a nemzetgyűlés közgazdasági és közlekedésügyi valamint pénzügyi bizottságának 1946. július 27-i ülésén pedig ő ismertette a kormány stabilizációs költségvetési tervezetét. A programtervezetet ért szabadság- és kisgazdapárti bírálatokkal szemben- tehát saját párttársaival szemben is! - lényegében megvédte a koalíciós programot, nem kis szerepet játszva abban, hogy a bizottság végül elfogadta a dokumentumot.³⁹ Lényegében ez volt utolsó érdemleges pénzügyminiszteri tevékenysége mivel nem sokkal a forint bevezetése után megvált posztjától. Érdekes adalékuul szolgának ehhez az FKGP irattárából ránk maradt Gordon Ferencről felvett feljegyzések. A név nélküli 3 oldalas dokumentum a Kisgazdapárt szempontjából súlyos vádakkal illette a pénzügyminisztért, többek között azt állítva, hogy a „...pénzügyminiszter úr a párttal szemben, jobban mondva a képviselőcsoporttal szemben akkor, amidőn őt a képviselők egy részének felszólítására, a csoport, tájékoztatás végett maga elé kérte, a pénzügyminiszter úr azt a kijelentést tette, a miniszterelnök úr szobájában, hogy a képviselő csoport csürhe.”⁴⁰ /aláhúzás az eredeti szövegben/ Azaz aligha lehetett a legmegfelelőbb viszony Gordon és a legnagyobb parlamenti frakció egyes csoportjai között. Ebből következhetett, hogy a feljegyzések szerzője kétségbe vonta alkalmasságát az általa betöltött funkcióra mondván : „Pénzügyminiszter úr minden ügyet Antos/MKP/ államtitkár úrral beszélt meg , jobban mondva minden rendelkezést Antos államtitkár úr készített és legtöbbször a pénzügyminiszter úr, dacára, hogy ezeket valószínűleg ellenjegyezte, tudomással sem bírt ezekről... hogyha a pénzügyminiszter urat bárki felkereste, úgy soha választ adni nem tudott és mindenkor Antos államtitkár úrhoz küldte az illetőt, sőt sajtófogadáson, vagy bármilyen referálásnál a pénzügyminiszter úr pár szavas bevezető után mindenkor átadta a szót Antos államtitkár úrnak.”⁴¹ Ráadásul a B-lista bizottságokba saját hatáskörén belül nem kisgazdapárti, hanem munkáspárti tagokat kelölt, személyi titkára pedig kommunista volt. Gordon tevékenysége tehát csak ártott az FKGP-nek, menesztése ezért indokolt. Ezen felül svájci nagykövetté való kinevezése is tévedés lenne a feljegyzések szerzője szerint: „A svájci sajtó foglalkozott Gordon miniszter úrral és őt mint a legtehetségtelenebb pénzügyminisztert aposztrofálja. A svájci komoly gazdasági szaklapok olyan elítélően bírálták a pénzügyminiszter működését a pengő, majd adópengő inflatorikus mivoltát, amelynek helytelen irányítását neki tulajdonítják, hogy egyenesen katasztrofális volna... a pénzügyminisztért küldeni Svájcba követnek...”⁴² A dokumentum hasonló színvonalon

³⁹ Balogh: i.m. 226.

⁴⁰ FKGP TI LT 13d/99. öe

⁴¹ uo.

⁴² uo.

még több kisstílű, rosszindulatú s részben hamis vádaskodást tartalmaz, amelyek, mint látható, helyenként ellentmondanak egymásnak is. /Ha Gordon helyett kizárólag Antos tevékenykedett, akkor miért az előbbi a felelős az eddigi monetáris politikáért?/ A feljegyzések jó adalékul szolgálnak arra, hogy a pénzügyminiszter helyzete az FKGP-n belül fokozatosan bizonytalanná vált. Berni nagykövetté való kinevezését viszont semmilyen lényegi veszély nem fenyegette.⁴³

Gordon utóda 1946. augusztus 16-án az a Rácz Jenő lett, aki dokumentálhatóan érdemleges elméleti tevékenységet folytatott 1946 május-júniusában a szanálás és a pénzügyi stabilizáció kapcsán. Az FKGP részéről ő fogalmazta meg május 15-i keltezésel a párt nemhivatalos álláspontját az MKP stabilizációs programjáról. A Hozzászólások a Magyar Kommunista Pártnak az értékálló pénz megteremtésére vonatkozó tervezetéhez című 17 oldalas dokumentum alapvetően korrekt tartalmi összefoglalása Balogh Sándor alapmunkájából már régóta ismeretes.⁴⁴ Az ebben foglaltaktól döntően eltérő értelmezéseket ma sem tehet a történész, ám bizonyos hangsúlyokat- részletesebb idézetekkel alátámasztva- érdemes módosítani. Az egyik igen érdekes kérdés az MKP- tervezet pénznemi alapegységének problémája. Rácz megfogalmazásában: „A tervezet szerzője nyitott kérdés elé állított, amikor nem közölte, hogy a felállított szanálási költségvetés 1938. évi vásárlóerejű pengőben, vagy a későbbiekben javasolt kisebb erejű pengőben értendő, amiből 8000 felelne meg 1 kg színaranynek /a továbbiakban nevezzük ezt röviden „kispengőnek”/. A tervezet szövegéből és Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes úr nyilatkozatából az következtethető, hogy az adatok 1938-as pengőre vonatkoznak... Ezzel szemben Vas Zoltán államtitkár úrtól nyert szóbeli információ szerint a költségvetési adatok kispengőben vannak megadva.”⁴⁵ Rácz számára ez lényegi probléma, ugyanis „Amennyiben a kiadási összegek kispengőre vonatkoznak, amely kispengőből egyszerűség kedvéért kettőt lehet egyenlőnek venni egy 1938-as vásárlóerejű pengővel, úgy a költségvetési tervezet szinte pontosan megegyezik a nemzeti jövedelem közélcélokra igénybevehető más szakértők által végzett becslésével és az 1924/25. évi szanálási költségvetés adataival is, vagyis a tervezet főösszegét tekintve reálisnak volna mondható.”⁴⁶ Azaz ekkor megalapozott az MKP elképzelésinek ez a része. Ezzel szemben „...ha a költségvetési adatok 1938-as pengőre vonatkoznak, úgy a tervezet a magyar nemzetgazdaságnak túrhetetlen mértékű megterhelését irányozná elő, ami minden reális alapot nélkülöz.”⁴⁷

⁴³ Közismert Gordon Ferenc tevékenysége Nagy Ferenc emigrálása kapcsán. Ugyanekkor ő maga is emigrált lásd Nagy Ferenc: i.m. 147-159.

⁴⁴ Balogh: i.m. 258-259.

⁴⁵ Politikatörténeti Intézet Levéltára 274/12/76 öe

⁴⁶ uo.

⁴⁷ uo.

Rác részéről ez nem szimpla akadémikuskodás volt, ugyanis 3 érdekes táblázattal / a nemzeti jövedelem alakulása, a költségvetés bevételei illetve kiadásai az 1924/25-ös, 1938-as és a várható 1946/47-es költségvetési években/ igyekezett alátámasztani állításait. A költségvetés várható kiadásairól az alábbi táblázatot közölte:⁴⁸

KIADÁSOK			
	1924/25	1946/47	
		ha a MKP tervezete	
		1938. évi P-re szól	kispengőre szól
1938. évi vásárlóerejű P. milliókban			
Közigazgatás személyi kiadásai		300.0	150.0
Közigazgatás dologi kiadásai	274.4	100.0	50.0
Újjáépítési beruházások		100.0	50.0
Jóvátétel		210.0	105.0
SZEB	5.3	30.0	15.0
Üzemek hiánya	15.4	50.0	25.0
Államadósság törlesztése	28.7	-	-
Kiadások összesen:	323.8	790.0	395.0
Bevételek összesen:	381.2	670.0	335.0
FELESLEG +/- v. HIÁNY +/-	57.4	120.0	60.0

Rác a táblázatok alapján még egyszer aláhúzta, hogy az „MKP - javaslat tervezetét a fentiek szerint - ha kispengőre szól - végösszegében teljesen reálisnak kell elfogadnunk, sőt az valamelyest növelhető volna.” Ez többek között azért van így, mivel az MKP nem találta föl a spanyolviaszt, hiszen „... az MKP- költségvetés - ha kispengőre szól - végösszegében nagyjából megegyezik az első szanalási költségvetés / t. i. az 1924/25-ös ! S.Z./ kereteivel.”⁴⁹ Látható, hogy Rác a szóban forgó tervezet makrogazdasági sarokszámait elviekben megalapozottnak tartotta. Kifogásai közül elsősorban kettőt kell kiemelniünk. Az első az adóbevételek egyes fajtáinak irreális megemlése: „Az MKP javaslat /melynek továbbiakban a „kispengő”- alternatívájával foglalkozom/ sokkal nagyobb szerepet juttat az egyenesadóknak... A földadóbevételt több mint kétszerakkorára, a házáadóbevételt 15%-al többre, a társulati adót csaknem kétszerakkorára, a többi adókat egyharmaddal többre tervezi az 1924/25. évinél és ezenkívül még egy vagyonadó-kivetésre is számít.”⁵⁰ Rác szerint a II. világháború és az azt követő már eddig lezajlott társadalmi változások következtében ezeknek a „tervezgetéseknek igen kevés a reális esélye”. Ugyanakkor a tervezet a

⁴⁸ uo.

⁴⁹ uo.

⁵⁰ uo.

vánvalóak voltak a leendő kispénzügyminiszter politikai fenntartásai, hiszen a tét többek között az volt, hogy kik viseljék elsődlegesen a szanálás és a pénzügyi stabilizáció fő terheit? Az MKP javaslata szerint a ház- és földtulajdonosok, a magántársaságok és a még meglévő vagyonosabb rétegek. Ezzel kapcsolatban Rác kétségeit fejezte ki a másik fő kifogását az agrárszféra további terhelhetőségét illetően fogalmazta meg. Aláhúzta többek között, hogy „a közellátásügyi miniszter úr a Vörös Hadsereg ellátása címén jelenleg körülbelül 4-6 millió métermázsa búzának árával tartozik a mezőgazdaságnak. Ez a 80-120 millió békepengőnek megfelelő – mert búzában valorizált – tartozás, amelyet rövid lejáratra megfizetni nyilván képtelen vagyunk, a mezőgazdaság részről olyan jelentős áldozat, amilyenhez hasonlót egy termelési ág sem hozott.”⁵¹ Ezzel összefüggésben a tervezet komoly hiányossága, hogy „... a Vörös Hadsereg ellátására nem tartalmaz előirányzatot.” Rác számára egyébként is evidencia, „ hogy a stabilizálást a Szovjetunióval szemben függő kérdések tisztázásáig nem lehet végrehajtani .” Így konkrét dátumok kitűzésének egyelőre semmi értelme. A kispénzügyminiszter további észrevételeket is tett például a szanálás kül- és belpolitikai feltételeit illetően valamint bizonyos technikai részletek - valuta- deviza- és árutartalék - vonatkozásában. Ezeket Balogh Sándor mai szemmel nézve is jól foglalta össze.

Rác Jenő memoranduma kapcsán Antos István, a pénzügyminisztérium kommunista államtitkára, 3 oldalas feljegyzést készített az MKP vezetése számára. Balogh S. röviden ezt forrást is összefoglalta, ám ez az ismertetés mindenképpen kiegészítésre szorul. Úgy tűnik, hogy a május 18-án keltezett írásában Antos kissé tendenciózusan kommentálta Rác észrevételeit. Rögtön írása elején leszögezte, hogy „Dr. Rác elvben egyetért velünk abban, a valutastabilizációt augusztus 1-jével volna legcélszerűbb végrehajtani. Az időpontot nem a gazdasági előfeltételek hiánya miatt, hanem kizárólag a békekötés és a nemzetközi köteleességek rendezése miatt tartja korainak.”⁵² Rác valójában semmilyen dátum, pláne ilyen közeli, kitűzésével nem értett egyet, s nemcsak a külső tényezőkből adódó problémák miatt. Ezt egyébként Antos két rész kérdésben maga is érzékeltette, amikor egyrészt a földadó vonatkozásában igyekezett megvédeni az MKP elképzeléseit hangsúlyozván, hogy „a mi számításunk éppen a földadónál a legmegbízhatóbb”, másrészt visszautasította Rác kételyeit a deviza- és valutatartalék felhasználása vonatkozásában. Följegyzései végén erős leegyszerűsítéssel, de fontos lényegi problémákat kiemelve Antos 3 pontba

⁵¹ uo.

⁵² uo.

sűritette Rácz mondandójának lényegét. Szerinte a leendő kispap pénzügyminiszter „1. Lényegesen kisebbre méretezi az elérhető állami bevétel mértékét és ennek megfelelően olyan kiadási politikát javasol, amely nemzetközi kötelezettségeink teljesítését szinte lehetetlenné teszi. Ebben benne van az is, hogy ha többet akarunk kiadni, akkor külföldi kölcsönt kell felvennünk, nyilván nyugatról. 2. Fél az állampolgárok túlzott igénybevételétől, pedig tisztában kell lennünk azzal, hogy egy külföldi kölcsön nélkül végrehajtott stabilizációt csak egy minden társadalmi rétegre, tehát a parasztságra is, rákényszerített alacsony életszínvonal mellett lehet végrehajtani. 3. Teljes kötött gazdálkodást kíván, holott nyilvánvaló, hogy ehhez a tervezett időpontig sem a szükséges árumennyiség, sem a megfelelő apparátus nem áll rendelkezésre.”⁵³

Az már nem az FKGP, hanem az MKP történetéhez jó adalék, hogy Antos végül a Rácz-féle észrevételeket úgy summázta, hogy ezek szerint „...a stabilizáció gazdasági előfeltételei adva vannak és így az egész kérdés politikai ügyé válik.”⁵⁴

1946 májusában nyilvánvalóvá vált, hogy az FKGP megalapozott szakmai fenntartásai ellenére részt vesz a stabilizáció előkészítő munkálataiban. Rácz Jenő június elején elkészített újabb 16 oldalas elaborátuma ennek megfelelően elsősorban a június 1-jével felállított tárcaközi bizottság különösen annak ár- és munkabérekérdésekkel foglalkozó albizottsága számára tartalmazott segítő szándékú észrevételeket. Rácz itt már elfogadta az augusztus 1-i dátumot, s külön pontban tárgyalta a kritikusként tekintett első hetek esetleges átállási nehézségeit megkönnyítő pénzügyi lépéseket. A stabilizáció kérdéseit tárgyaló nevezetes június 8-i pártközi értekezleten az egyetlen kispap hozzászóló, Nagy Ferenc csak egyetlen igazán lényegi kérdésben hangzottatva aggályait. A miniszterelnök szerint nem elég széles területre terjed ki a kötött gazdálkodás, s nem kellően átfogó a jegyrendszer.⁵⁵

Összességében az FKGP politikai vezetése a kor színvonalának megfelelő elméleti közgazdaságtani háttérrel értelmezhetette 1945/46 pénzügyi folyamatait, hiszen a párton belül ehhez megvolt a szükséges értelmiségi bázis. Ebből adódóan a pénzügyi szanálás kapcsán joggal hangoztathatta esetleges kételyeit. Az elszabaduló infláció, a gazdaság szétzilálódásának veszélyei és az MKP erőteljes kezdeményezései azonban háttérbe szorították ezeket. A szanálás, a forint bevezetésének gyakorlati politikájában azután a párt-kormánypártként súlyának megfelelően vett részt.

⁵³ uo.

⁵⁴ uo.

⁵⁵ Pártközi értekezletek: i.m. 253.

ZOLTÁN SERFŐZŐ

Le parti indépendant des petits propriétaires et l'inflation de 1945/46

Le Parti Indépendant des Petit Propriétaires a gagné les élections législatives le 4 novembre 1945. A la période de l'hyperinflation le PIPP comme membre de la coalition gouvernante du pays avait un rôle marquant dans la vie politique hongroise. Jusqu'à nos jours l'historiographie hongroise peu s'occupait de sa politique économique en la sousestimant en même temps. Néanmoins le PIPP avait la base intellectuelle dont certains représentants étaient capables d'analyser correctement les processus monétaires aussi. Les documents préparés par Major Róbert, Oltványi Imre, Rác Jenő etc. nous en donnent les preuves. Ils donnaient aussi la critique professionnelle des projets de la stabilisation du Parti Communiste Hongrois au printemps de 1946. L'hyperinflation de plus en plus augmentée, le danger de la désorganisation de l'économie nationale, la politique offensive du PCH ont relegué au second plan ces critiques Enfin le PIPP participait à la réalisation de la stabilisation en introduisant la nouvelle monnaie le 1er août 1946 conformément à son importance politique.